

Trajnostni oz. sonaravni razvoj

(Povzetek predavanja mag. Ljuba Mohoriča)

Dejstvo je, da živimo v družbi tveganja. Morda je minila nevarnost atomskega spopada, še zdaleč pa ne ekoloških katastrof. Spomnimo se le Bhopala, Otoka treh milj, Fukušime in drugih. Ekonomija je postala prevladujoča oblika mišljenja in življenja. Predstava o eksponentni rasti ni bila vprašljiva, dokler se niso pojavili dvomi v neskončno gospodarsko rast. Spoznanje, da ekosistemske dobrine niso neomejene, je vzbudilo strah pred prihodnostjo. Študije o mejah rasti, ocena tisočletja, indeks okoljske trajnosti in indeks okoljske uspešnosti so opozorili na resnost stanja in na nevarnosti za prihodnost. Pojavijo se teze o potrebi trajnostnejšega razvoja, ki pa je še vedno antropocentričen ali egocentričen, saj izhaja iz človekovega strahu za lastno usodo.

Če okoljsko (ne ekološko) krizo vidimo v njeni antropocentrični dimenziji, torej ne le kot poslabšanje pogojev za obstoj človeka, temveč kot odraz odnosa družbe do okolja in človeka znotraj takšne kulture, vidimo, da je okoljska kriza tudi socialno-kulturna kriza. Korenine današnje ekonomsko-okoljske paradigme pa segajo daleč nazaj, v davna obdobja človekovega družbenega življenja, ki jih izpričujejo miti, ko mišljenje še ni bilo tako antropocentrično in je človek Naravo dojemal kot ciklično vračanje na začetek. Mezopotamski Ep o Gilgamešu govori, na primer, o tem, da se je Enkidu, človek divjine in zaščitnik divjih živali, udomačil in pomehkužil, nakar so se ga živali, nekdanje prijateljice, ustrašile in ga zapustile. Ep govori tudi o uboju Humbabe, divjega zaščitnika cedrovih gozdov. Njegov uboj je razumeti kot »dovoljenje« za sečnjo gozdov. Tako ta 3200 let stara legenda opisuje še vedno aktualen ekološki dogodek. Po stoletjih eksploatacije so libanonski cedrovi gozdovi v celoti uničeni.

Grška, rimska, judovska in krščanska kultura so bistveno pripomogle k oblikovanju uobičajenih načinov mišljenja o naravi. V starogrški kulturi je bil čas še dojet ciklično, narava pa kot moč in usoda nad človekom. Marsikdaj je bila razumljena kot sovražna človeku, kot nekaj, kar je treba urediti in pokoriti. Že grški filozofi niso razmišljali le o tem, zakaj nekaj je, temveč so se spraševali tudi po tem, kako stvari delujejo. Znanost je z novimi odkritji in močjo morala služiti ljudem. Krščanski pogled na svet je opustil grško predstavo cikličnega razvoja. Človeška zgodovina linearni tok, ki ima začetek, sredino in konec v obliki stvarjenja, odrešitve in zadnje sodbe. Vendar zgodovine ni delal človek, temveč Bog. Vseeno pa je bil edinole človek v naravi ustvarjen po Božji volji in podobi. Bog mu je izročil zemljo in naravo, da jima gospoduje. Krščanska moralna ravnodušnost do narave tudi ni bila v nasprotju s poznejšim

tržno-kapitalskim odnosom do narave, ki je bil vse bolj podprt z znanostjo in tehnologijo. Že zelo zgodaj so položeni temelji etičnega antropocentrizma, povezanega z monoteizmom ali politeizmom, ki iz človekovega moralnega odnosa izključuje vso naravo in vsa živa bitja, razen človeka. Človekova sposobnost, da spreminja in obvladuje naravno okolje pa je začela strmo naraščati z agrarno revolucijo in se je stopnjevala skozi vse tehnološke revolucije vse do danes.

Teološki paradigmi je sledila mehanicistična. Njeni bistveni elementi so nastali v sredini 18. stoletja pod vplivom razvijajoče se tehnike. Ključni za njen nastanek so bili Francis Bacon, René Descartes in Isaac Newton. Narava se ne primerja več z organizmom, ampak z velikim, zapletenim strojem. V očeh mislecev postane velikanski komplicirani mehanizem, v katerega se Bog ne vmešava, potem ko ga je ustvaril. Descartesova matematična paradigma ne izključuje Boga, zamišlja si ga kot najvišjega, prvega matematika, ki je naredil načrt za vse in ga poslal v gibanje. Descartesov svet razuma pa je brez okusa, brez barv in brez vonja. Matematika mu predstavlja absoluten red, ki uspešno odpravlja vse, kar bi lahko bilo v neredu, kaotično in živo. Z nadomestitvijo kvalitet s kvantitetami so ustvarjalci mehanicistične paradigme ustvarili svet mrtve materije, s čemer je bila tlakovana pot od čiste materije do sveta čistega materializma. Z vero v razum je dal Descartes človeku vero v možnost razkritja resnice o svetu in s tem možnost, da postane njegov gospodar. V času Descartove smrti, leta 1650, je bil matematični pogled na naravo že sprejet kot najodličnejša misel Evrope.

Ker so evropski misleci verjeli, da je svet urejen po matematičnih formulah in utemeljen na znanstvenih opazovanjih, so se čudili, zakaj običajna človeška in družbena dogajanja delujejo tako zmedeno in kaotično. Zakone narave so želeli aplicirati na človeka in družbo. Upoštevanje zakonov univerzuma tudi v družbi bi vodilo v odlično urejeno družbo. Srednjeveški cilj iskanja odrešitve na drugem svetu je nadomestilo iskanje odličnosti na tem svetu. Zgodovina je bila videna kot progresivno potovanje od neurejenega, kaotičnega k dobro urejeni, v celoti predvidljivi družbi, kakor jo je ponujal Newtonov mehanicistični svetovni nazor. Uporabnost te paradigme v družbi sta utemeljevala John Lock na področju države in vladanja in Adam Smith na področju ekonomije. Če je Francis Bacon izbrisal Boga iz narave, ga je John Lock izbrisal iz področja človekovega delovanja. Človeška bitja so tako v vesolju ostala popolnoma sama. Ljudje naj bi se povezovali v družbo zgolj z namenom, zaščititi in povečati privatno lastnino, kar je po Johnu Locku tudi naravni red stvari. Negacija narave je pot k sreči, ljudje naj se učinkovito emancipirajo od sil narave. Medtem ko so filozofi od Aristotela do Tomaža Akvinskega smatrali, da je bogastvo lahko ovira za srečo, je Locke menil, da je kopičenje bogastva povsem naravno.

V ekonomskem pomenu je narava danes zožena na surovino, na objekt, na koristno stvar, ki služi človekovim potrebam, na trgovsko blago. Sama po sebi je brez vrednosti. Vrednost produkta je le v njem opredmeteno človekovo delo. S svojimi antropocentričnimi vrednotami si človek vse bolj univerzalno prisvaja naravo, njene snovne, energetske vire in storitve, a hkrati postaja njena »senca« vse daljša. Kapital ne more dolgoročno nadomeščati elementov narave. Marsikateri viri so neobnovljivi, končni... Toda še preden jih izčrpamo, se lahko pojavijo meje končne sposobnosti ekosistemov, da sprejmejo onesnaženje. Ekonomija povečuje tok storitev, a hkrati zmanjšuje obseg ponudbe obnovljivih naravnih virov in storitev. To prej ko slej vodi v ekološko/okoljsko krizo.

Posledice pa niso zgolj materialne. V sodobni družbi se izgublja neposredni odnos med človekom in naravo, pa tudi med ljudmi samimi. Odnosi postajajo abstraktnejši in so vedno pogosteje povezani s človekovimi produkti, s tehnično kulturo in z njenimi institucijami – objektivni svet se zamenjuje z virtualnim. Paradoks je v tem, da je sodobni človek še vedno odvisen od narave, a jo vse manj doživlja kot svojo realnost, eksistencialno bazo in končno tudi kot usodo. Materialni negotovosti posameznika v moderni družbi se pridružuje njegova duhovna negotovost. Z izničevanjem mističnosti narave in preoblikovanjem okolja je raztresen tudi človekov duševni svet.

Potrebujemo nove vrednote, ki bodo izhajale iz dejstva, da je človeška vrsta (le) del okolja, od katerega je eksistenčno odvisna. Globalni in lokalni okoljski problemi in okoljska gibanja dolgoročno vodijo k skupnim, univerzalnim temeljnim ekološkim/okoljskim vrednotam. Novo razmerje med naravo in družbo predstavlja koncepcija trajnostnega razvoja, ki naj bi spremenila in nadomestila dosedanja ideja družbeno-tehničnega napredka in ekonomske rasti. Neetično naj bi bilo vsako ravnanje, ki je v nasprotju z naravo, z delovanjem temeljnih življenjskih oskrbnih sistemov, in ki zmanjšuje nosilne zmogljivosti okolja za prihodnje generacije. Upravljanje z omejenim naravnim kapitalom naj bi opredeljevalo upoštevanje treh temeljnih pravil: stopnja rabe obnovljivih virov ne sme preseči njihove stopnje obnavljanja; stopnja rabe neobnovljivih virov naravnih virov ne sme preseči stopnje zamenjave z obnovljivimi; stopnja različnih emisij (in odpadkov) ne sme preseči absorpcijske (nevtralizacijske) zmogljivosti okolja (Plut).

Ključni problemi sveta z vidika trajnostnega razvoja so: nerešeni problem naraščanja svetovnega prebivalstva – zlasti staranje populacije (Število starejših od 65 let bo do leta 2040 doseglo 1,3 milijarde, ali 14% celotne populacije, torej bo ta populacija presegla populacijo otrok do 5 let. Do 2040 leta bo delež starejših od 80 let narasel za 233%); možnost anarhičnega razvoja zaradi progresivne rasti in uporabe znanstveno – tehnične moči; nerešen odnos človeka do narave – Zemlje. Ena od rešitev je v tem, da se narava

ekonomizira do te mere, da se vsemu določi cena in lastnik. Druga je v novi paradigmi, v biotehnični revoluciji, ki bo izoblikovala nov odnos človeka do narave. Toda kako?

V začetku sedemdesetih let se je kot odziv na zavest o okoljskih problemih pričela razvijati okoljska etika kot znanstvena veda. Pojavijo se zametki intrinzične ekološke etike, ki zahteva varovanje in spoštovanje naravnih bitnosti zaradi njih samih in ne zgolj morebitnih človekovih ekonomskih, spoznavnih, estetskih, medicinskih in psiholoških koristi. Biološka raznovrstnost je danes priznana kot vrednota sama po sebi in torej ni odvisna od ekonomske vrednosti neke vrste. Pri tem gre za reformo antropocentrizma, ki naj bi k pomenu človeka vključil še pomen vrednost narave.. Temelj etike predstavlja holistični pogled na svet z odgovornostjo, preko katere je v sedanjosti zastopana etika prihodnosti, kar je pomemben vidik trajnostnega razvoja.

Okoljska etika oziroma okoljevarstvena etika je etični kompas, na katerem je zasnovan trajnostni, sonaravni model razvoja. Trajnostni razvoj ni mogoč brez upoštevanja prihodnjih generacij. To upoštevanje pa nujno vključuje vrednotno-etični odnos in spremembo sedanjega kratkovidnega, egoističnega, tržno »razumnega« potrošniškega obnašanja posameznika. Ohranjanje življenja je temeljna vrednota vsake morale in končni cilj njenega delovanja. Vsako življenje potrebuje svoje življenjsko okolje ali prostor. Zagotavljanje in ohranjanje življenjskega prostora vsakega bitja je imperativ, ki zagotavlja tudi obstoj človeka.